

Samenstelling : J. Marius
Medewerkers : Mevr. A. Holzenspies
Mej. M. Oosterwaal
Mej. A. van Rossum
G. Ording
R. Hovingh
F. Rijnja
Auteurs : J. Marius
G. Poolman
Joh. Bolman
R. Farjon
Verder medewerking
werd verkregen van : H. Dwars
J. Frencken
C. de Kruijff

ZUIDERZEE

IJSELMEER

GOOIMEER

De zeeën werden meren,
de meren plassen;
het oude land bleef!!!

I N H O U D

Voorwoord

Inleiding

Natuurbescherming en Recreatie

De Zanddijk:

Ornithologisch

Historisch

Floristisch

Suggesties

Conclusies

Inventarisatie

VOORWOORD

Het Gooi bezit nog een enkel relict uit de periode waarin de Zuiderzee zich stormend boven het land verhief.

De "Zanddijk" is vrijwel het enige onaangetaste gebied uit deze tijd, waarin de zee ook het Gooise land nam en teruggaf.

Het gebied kan thans worden beschouwd als een natuurreservaat van de eerste orde, waarvan de biologische kwaliteiten nog te onbekend zijn.

Dit rapport is niet bedoeld als een wetenschappelijke verhandeling. Het is eerder een inventarisatie, hier en daar onvolledig.

Het wil voorts een eerste aanzet zijn tot een misschien uitgebreider, wetenschappelijk onderzoek.

Het belangrijkste doel van deze uitgave is echter de aandacht te vragen voor een uniek en onvervangbaar terrein.

De "Zanddijk" is een reservaat waard !

INLEIDING

De Gooise (Zuiderzee) kust is vanouds een geliefd gebied voor de natuurvorsers. Zowel de wetenschappelijke geschoolden als de liefhebbers pur sang, vinden er op sommige plaatsen, zowel op floristisch als op faunistisch gebied, een nog ongekende rijkdom. De laatste decennia is de belangstelling voor deze terreinen sterk toegenomen.

Een gevolg van de functie-verandering van het aangrenzende water. De somtijds woeste, zoute binnensee, die menige aanval op het oude Gooise land met succes bekroonde, werd na de voltooiing van de Afsluitdijk in 1936 een vriendelijker plas. Dit had ingrijpende gevolgen voor de kustlijn van de vroegere Zuiderzee. De milieu-factoren wijzigden zich. Te verwachten werd, dat de "zoutflora" nu ook uit het binnenland van het "lage land aan de zee" zou verdwijnen. Maar zie, er handhaafden zich enkele soorten op opvallende wijze. Zeeplanten, die nergens anders in Nederland dan langs de Noordzee voorkomen, groeien nu nog en soms massaal langs de oude Gooise kust.

De "Zanddijk" is de kuststrook tussen Fort Ronduit, het noorderlijkste puntje van de vesting Naarden en de naar het oosten gelegen bekende uitspanning Oud-Valkenveen. Dit is vrijwel het enige oord waar de "zoutplanten" zich vrij talrijk hebben staande kunnen houden, ondanks het al meer dan dertig jaar durende verzoetingsproces.

In de lange keten van vermaakcentra langs de nieuwe randmeren, dreigen nu de relictten van eeuwenoude tijden te worden opgeruimd. Deze "Zanddijk" kan in zijn geheel zowel biologisch als historisch, als een monument worden beschouwd.

Er schijnt aan dit terrein nog geen definitieve bestemming te zijn gegeven. Er is dus een kans op behoud van dit restant onaangetaste Zuiderzeekust.

Dat is de reden, dat enkele leden van de Vogelwerkgroep het Gooi en omgeving het initiatief hebben genomen tot het samenstellen van dit rapport. Niet, dat mogelijk deze Vogelwerkgroep de geëigende organisatie was om de inventarisatie in al haar facetten ter hand te nemen,

maar de recreatieve druk op de omringende gebieden gedoogde geen uitstel. Een oproep aan de leden in eigen kring alsmede aan die van gelijkgerichte organisatie in het Gooi, resulteerde in een schat aan gegevens. Voor de bewerking hiervan werd de medewerking verkregen van enkele, vooral jongere leden van de Vogelwerkgroep.

Uiteraard was een omvangrijker, een meer wetenschappelijke opzet mogelijk geweest. Zeker ook een meer geperfectioneerde uitgave. Maar de amateurs, die de beschreven "Zanddijk" vorm gaven, moesten woekeren met tijd en geld!

Er wordt momenteel gewerkt bij Fort Ronduit aan de Rijksweg I (om de noord) en bij de op- en afritten van de brug naar Zuidelijk-Flevoland via Rijksweg VI. Het zand zal (te beginnen in 1970) uit het Gooimeer worden gezogen en er zullen eilandjes in worden opgespoten voor de actieve en passieve recreatie. Hier wordt "werk met werk" gemaakt. Mogelijk zouden enkele voorzieningen om de "Zanddijk" als reservaat te behouden in dit systeem kunnen worden opgenomen. Vandaar de haast om dit rapport onder ogen te brengen van diegenen, die moeten beslissen over de toekomst van dit restantje Zuiderzeekust.

Dat van dit (geschreven) werk ook door hen werk wordt gemaakt, is de wens van de samenstellers!

NATUURBESCHERMING en RECREATIE

Wie kennis neemt van de plannen voor het centrum-recreatie van ons land, vraagt zich af of dat nu wel allemaal evident belang is. Is het nodig het oude kustgebied van de Zuiderzee om te woelen, te verkavelen of uit te diepen? Heeft de actieve recreatie zoveel terrein nodig, dat er tussen Medemblik en Amsterdam, tussen Muiden en Harderwijk en omhoog tot Kampen, de spa er in moet? Bovendien is in de Flevolandten een aanzienlijk gebied uitgespaard voor de "spelende mens". Het is niet aan ons cijfers te verzamelen om aan te tonen, dat de vele miljoenenprojecten langs de randmeren zinvol zijn, voor ons en de generaties na ons. Wij vermoeden, dat het zo goed is, als.... bij dit alles ook de passieve recreatie niet uit het oog wordt verloren. De aantallen, die de vermaakcentra vermijden, die behoefte hebben aan rust, aan enclaves temidden van pretparken, bevinden zich in stijgende lijn. De groei is zodanig, dat wij vrezen dat straks het proces van omwoelen, verkavelen en verdiepen opnieuw toegepast moet worden, om dan de passieve recreatie de ruimte te geven.....

Waar natuurbeschermingsorganisaties "excursies voor eenieder" uitschrijven, komen zij leiders te kort om de vele honderden mee te nemen langs flora en fauna. Als in Schotland een visarend broedt en de nationale vogelbeschermingsorganisatie maatregelen treft, zodat eenieder op afstand, vanuit een observatiehut, het zeldzame paar gade kan slaan, komen 60.000 mensen kijken, die er een rit van soms duizend mijl en meer voor over hebben gehad...

Het zijn legioenen, die ook in Nederland verwacht kunnen worden. Bij organisaties op het gebied van de natuurbescherming, manifesteert zich -ook in onze Vogelwerkgroep- een ongedacht sterke groei.

In het Gooi sloten de gewone liefhebbers en de amateurornitologen zich aaneen tot een hechte vereniging, welke in twee jaar tijds bijna tweehonderd leden noteerde.

Het gaat de samenstellers van dit rapport niet om het verwerven van privileges voor een kleine groep. De kleine groep wil juist privileges verwerven voor eenieder. Zo zouden wij het openstellen van het natuurreservaat "De Zanddijk" willen bevorderen, maar gelet op het kwetsbare terrein, in georganiseerd verband.

het Gooi

Die begeleiding zal in het Gooi meer dan ooit nodig zijn, wil men er iets van het oorspronkelijk goed behouden. Er zou wel eens spoedig een keuze moeten worden gemaakt tussen heide en "speeltuin". Kiest men heide met een concessie aan ruiter en modelbouwer, aan hond en bromfiets, dan zal een ander deel van het gehele complex dan ook tot een absoluut reservaat moeten worden gedeclareerd, omheind, bewaakt met entrée-nogelijkheden voor eenieder, maar op de paden. Of het een  f het ander. Beter: het een  n het ander. Maar dan goed!

Zo zal de toekomst uitwijzen of men er spijt van krijgt dat er ongelimiteerd camping-accomodaties zijn verzezen op de fraaie stuwwallen uit het ijstijdperk in het unieke kustland tussen Hoophuizen en Nunspeet. Er zal een scherpere selectie moeten worden toegepast.

De kust

Tussen Muiden en Harderwijk wachten vele recreatie-plannen op uitwerking. Daar waar het Gooineer begint, is een groot, modern recreatiegebied geprojecteerd: Het Noorderbos. Modern en dus met pogingen om er het geluid van bromfietsen en portable radio's zoveel mogelijk te verbannen, maar niettemin uitsluitend ten dienste van de spelende mens! Een bijzonder attractief plan, dat ongetwijfeld van eminent belang is voor de randstad Holland.

Ten oosten van dit door mensenhand gecreëerde bos, ligt voorts de vrij gaaf bewaard gebleven kustlijn met als touristische exponenten: Oud-Valkeveen, Oud-Naarden en "Zeezicht".

Vervolgens het touristisch aardige rijwielpad, waardoor echter veel schade is berokkend aan de Zuiderzee flora. Hierop volgt Huizen met het "rustiger" plan "Bestevaer" en vervolgens de uit te breiden haven.

De "Stad Huizen" met in de toekomst 60.000 inwoners, maakt zich op als verzorgingscentrum voor de Gooise watersportliefhebbers. Daarvoor is straks de vergroette haven beschikbaar. Vervolgens de twee zonedig drie jachthavens van de Oostermeent, bebouwing waar de planologen zich kunnen uitleven in de "stad aan het water". Tenslotte volgt de strook langs de Eempolder met nog enkele "woelige" recreatiecentra: Het Raboes aan de Eemmond en de folkloristische haven van Spakenburg.

Wij zouden drie rustgebieden willen bepleiten:

- A. De Zanddijk
- B. Het landgoed Oud-Naarden
- C. De Eempolder direct vanaf de bebouwing van de Oostermeentstad.

DE ZANDDIJK

De Zanddijk is gelegen tussen Fort Ronduit, de noordelijkste fortificatie van de vesting Naarden en de uitspanning Oud-Valkeveen. Als nieuwe grens kan ten noorden van de vesting, de omlegging van Rijksweg I (om de noord) worden aangegeven. De lengte van de Zanddijk bedraagt ongeveer 1300 meter. Hij wordt aan de zuidzijde begrensd door Meentgronden en aan de noordzijde door het Gooimeer.

In de breedte bestaat de Zanddijk uit een twintig meter brede verlandingszône, een moerrasachtig terrein, hoofdzakelijk begroeid door riet, waarna het overgaat in een tien meter brede zandstrook, welke de indruk geeft van een "afslagkust". Op dit strandzand vonden vele Zuiderzee-planten een geschikte biotoop.

Tussen de Zanddijk en de weilanden aan de zuidzijde, bevindt zich nog een hoge, glooiende wal. Hier en daar afgestoken, zou deze een unieke, rustige broedgelegenheid kunnen bieden aan diverse soorten vogels, wel heel in het bijzonder aan de oeverzwaluwen, welke regelmatig door de voortgaande zandafgravingen bij Huizen en Hilversum worden verstoord. In het landschap domineren enkele groepjes bomen, voornamelijk elzen, welke van grote waarde kunnen worden geacht zowel in verband met het landschappelijk aspect, als het feit dat zij een rustplaats voor (trek)vogels vormen.

Onvervangbaar

De Zanddijk is van specifieke betekenis voor het natuurwetenschappelijk onderzoek. De levensgemeenschappen hebben zich er vrijwel onaangetaast kunnen handhaven. Deze zoutflora langs een zoetwaterbekken, mag als een unicum in ons land worden beschouwd. De biologische differentiatie heeft door de voortgaande verzoeting van de grond, hier haar eindfase nog niet bereikt. Essentieel voor een ongestoorde biologische ontwikkelingsperiode is derhalve, dat het ruimtelijk milieu in tact blijft en er geen schade aan wordt berokkend. De intrigerende vraag doet zich hierbij voor hoe lang de relictten van de Zuiderzeetijd zich zullen kunnen handhaven.

Uit de hierna volgende inventarisatielijsten blijkt, dat de Zanddijk

door zijn vele milieus, zowel in het eigen als in het aangrenzende gebied, over een grote natuurlijke rijkdom bezit. Onder deze milieus vallen het water, het moeras, de dijk en de aangrenzende weilanden, waarachter het loofhout op de Naardense wallen en de denbossen van de Gooise zandgrond.

Ornithologisch

De ornithologische rijkdom manifesteert zich in een gevarieerd, groot aantal broedvogels en de jaarlijks hier terugkerende grote scharen trekvogels, zoals de groepen kleine zwanen en tal van soorten eenden op het water en de ganzen op het weiland. De kuststrook is van eminent belang voor de broedvogels van het Naardermeer, die er komen fourageren. Mede om er de kolonie aalscholvers en lepelaars te behouden, zouden vrij eenvoudige voorzieningen langs de Zanddijk gewenst zijn. Bekend zijn de grote aantallen aalscholvers, die zich al vissend over het Gooimeer bewegen. Gevreesd moet worden, dat de kolonie door de grotere afstanden naar de voedselgebieden en de grotere recreatie-druk op het water, sterk zal teruglopen. Hierbij kan om de rust langs de dijk vanaf het water te bevorderen, gedacht worden aan een hafforming -parallel lopend aan de kust- een in het Gooimeer lopende dijk, of een keten van eilandjes.

Dit zou niet alleen de rust in het fourageergebied ten goede komen, maar ook de controle op het reservaat vereenvoudigen.

Botanisch

De botanische rijkdom is uit tal van elementen opgebouwd in uiteenlopende typen. Curieus mag worden genoemd, naast de vele malen vermelde Zuiderzee flora, de aanwezigheid van een aantal hoogstzeldzame orchidácae.

EEN HISTORIE TUSSEN FLEVOMEER EN GOOIMEER

Alvorens tot een korte historische beschouwing over het kustgedeelte tussen Fort Ronduit en Oud-Naarden te kunnen overgaan, dienen wij eerst terug te grijpen naar het begin van onze jaartelling.

Het IJselmeer, toen nog Flevomeer, was vooral wat het oostelijk gedeelte betreft, vele malen kleiner dan het huidige wateroppervlak thans is. De huidige waterstand, zo wordt aangenomen, werd omstreeks 1300 bereikt. Geheel juist is dit echter niet, want ook nadien moest men grote oppervlakten land aan het nu nog steeds stijgende waterniveau prijsgeven. Ook stormen, afslag en stroomschuringen deden hun vernietigend werk. In hoeverre het inklinken van de bodem een mede-oorzaak hiervan is geweest, staat buiten mijn beoordeling; wel durf ik aan te nemen, dat dit voor het door ons te behandelen kustgebied een te verwaarlozen factor is geweest.

Hoever de oorspronkelijke afstand tussen de oeverlijn van het voormalige Flevomeer en de huidige kustlijn heeft bedragen valt vooralsnog slechts bij gissingen te benaderen. Oude Zuiderzeekaarten geven ter hoogte van de oude vaarroute Huizen-Amsterdam een dienovereenkomstig peilingsverloop aan -genomen bij gewoon laag water- van 6, 7, en 8 voet. Naarmate men oostelijker gaat wordt het voetenaantal steeds hoger. Hoewel nog niet afdoende bewezen is er veel voor te zeggen om deze oude vaarroute aan te nemen als de oorspronkelijke oeverlijn van het voormalige Flevomeer. Misschien, dat de nu drooggevalen polder Zuidelijk-Flevoland ons hier meer licht zal kunnen verschaffen.

Stormen

In het najaar van 1967 had ik tijdens een geweldig zware storm het geluk een waarneming te kunnen doen en te bevestigen, zoals die in 1719 door Lambert Rijcksz. Lustigh werd opgetekend. Hierbij vermeldt deze dat ter hoogte van de plaats waar Oud-Naarden had gelegen, zeer grote leien en zware boomstammen waren gelegen. Op \pm 1500 meter uit de kust in rechte lijn ongeveer gerekend van de huidige boerderij van het landgoed "Oud-Naarden" gelegen, trof ik deze aan. De weersomstandigheden waren echter van dien aard, dat het onmogelijk was verdere onderzoekingen

ter plaatse in te stellen, zodat de overige waarnemingen van Lustigh, die nogal fantastisch klinken, helaas voorlopig blijven voor wat ze zijn. In ieder geval kunnen wij vaststellen, dat ook in dit kustgedeelte het water enorm aan terrein heeft gewonnen.

Oud-Naarden werd er vóór 1350 aldoor bedreigd en na de verwoesting in datzelfde jaar liet men de restanten ten prooi aan het opdringende water.

Het ligt voor de hand, dat de allereerste waterkeringen tussen Muiderberg en Naarden -Hoge gronden Valkeveen veel meer oostwaarts-zeeinwaarts-hebben gelegen. De dijken, die niet veel meer waren dan zomerkaden, dateren in de meeste gevallen uit het midden van de 13e eeuw. Deze werden al spoedig door de stijging van het waterniveau, stormschade en afslag voortdurend bedreigd, zodat men tenslotte wel gedwongen was de zeekeringen en daarmee ook de grote oppervlakten land in de lijn Muiderberg Oud-Naarden prijs te geven. Allerlei factoren wijzen erop, dat deze allereerste zeekering in rechte lijn van het hoge kustgedeelte van Muiderberg naar die van Oud-Naarden heeft gelopen. Wie bij zeer laag water de situatie eens in ogenschouw heeft genomen, zal duidelijk deze lijn -zij het enigszins gebogen- kunnen waarnemen. De oude Zuiderzeekaarten geven eveneens in deze lijn een diepteverschil aan, dat erop kan wijzen, dat er ook een bepaalde stroming langs dit gedeelte van de kust aanwezig was. Ook het verschil in het grondniveau van de dieper gelegen flauwe bocht tussen Muiderberg en de mond van de voormalige zeehaven -halverwege de Ijselmeerweg en het Fort Ronduit wijst in die richting.

Zomerkade

Ook na 1350 bleef het water opdringen met het gevolg, dat het klooster en de boerderij te Oud-Naarden eveneens onder de waterspiegel verdwenen. Tenslotte werd men wel gedwongen over te gaan tot het leggen van een zomerkade, "De Zanddijk", en een zware dijk.

Beide zijn in het gebied tussen Fort Ronduit en Valkeveen nog steeds aanwezig.

Dit wordt tevens bijzonder noodzakelijk door het besluit van 4 mei 1674 van de Staten van Holland en West-Friesland om de afzanding aan de Gooise kant te beginnen. Dit in verband met het nieuw ontworpen verdedigingsstelsel voor de vesting Naarden. Deze afzandingen hebben voortgang gehad tot het begin van deze eeuw.

Wie nu de landerijen aan weerszijden van de huidige Oostdijk ziet liggen, kan zich er nauwelijks een voorstelling van maken, dat dit eens hoog gelegen heuvelachtige

zandgronden waren. In de loop van enige eeuwen zijn hier met name in het Haveland duizenden en nog eens duizenden kubieke meters zand vergraven om tot het gewenste inundatiepeil te komen. Ten tijde van de Bussumse afscheiding vormde deze zanderij nog een zeer voorname bron van inkomsten voor de sterk teruggelopen economische welvaart van Naarden en Bussum. Deze Oostdijk, die voor 1675 meer oostelijk was gelegen ter hoogte van de voormalige Huizerpoort, werd bij de vernieuwing van de vesting in 1678 enige honderden meters landinwaarts geplaatst, om aan te sluiten op de oostelijke beer. Ook in haar nieuwe bestaan kreeg zij het enige malen hard te verduren. In januari 1794 vond er een doorbraak plaats, waarbij de zanderij aanzienlijke schade scheen te hebben opgelopen. Op 12 juni 1795 komt de streek in het nieuws door klachten van Bussum over het weghalen van zoden.

Kanaal

Op 6 september 1808 blijken er plannen te bestaan om door het Haveland een uitwateringskanaal te graven, dat meteen geschikt zou kunnen worden gemaakt tot zeehaven. Door financiële bezwaren van de toenmalige Minister van Waterstaat en gebrek aan eigen liquide middelen, gingen

deze plannen niet door en daarmee was de laatste kans van Naarden om weer in het bezit te komen van een zeehaven voorgoed bekeken.

De vorige was bij de vernieuwing van de vesting in 1675 afgedamd en tijdens een zware winterstorm in 1681 geheel in ongerede geraakt.

Enige malen werd ook de rust in deze streek verstoord door krijgsvorrichtingen. Bij het beleg of liever de aanval van Prins Willem III in september 1673 op de door de Fransen bezette vesting was een der aanvallen gericht op het ravelijn voor de Huizerpoort en tegen de contescarp aan de oostzijde der vesting. Tijdens het beleg 1813-1814 werden er in dit gebied door de belegeraars enige wachtposten uitgezet, zonder dat er evenwel melding is gemaakt van enigerlei vorm van vechten. In januari 1916 besprong de toenmalige Zuiderzee nog eenmaal de Gooise kustgebieden. Het water beukte de oostdijk, doch richtte geen noemenswaardige schade aan.

Alle twistende erfgooiers ten spijt werd de intense rust, zo belangrijk voor de ontwikkeling van de flora en fauna, daarna door niets meer verstoord.

DE FLORA

Vóór de afsluiting van de Zuiderzee was het water hiervan, zij het plaatselijk verschillend, zouthoudend, en dit beïnvloedde ook de vegetatie langs de oevers. Nadien trad een geleidelijke afneming van het zoutgehalte (= ontzilting) op. Geenszins zijn echter alle plantensoorten, die min of meer tot de "zoutplanten" gerekend mogen worden, thans (1968) geheel verdwenen. Enige soorten hebben zich nl. op opvallend goede wijze kunnen handhaven, hoewel er andere sterker aan zout gebundene zijn verdwenen. De zich handhavende soorten hebben naar alle waarschijnlijkheid voor hun bestaan slechts een uiterst laag zoutgehalte van de bodem nodig. In feite zijn vele z.g. "zoutplanten" bovendien primair stikstofplanten, d.w.z. dat zij primair stikstof behoeven. Anderdeels moet opgemerkt worden, dat de hieronder te noemen "zoutplanten" vrijwel nergens anders in Nederland dan langs de kust voorkomen en slechts hoogst zelden binnenslands; het zout moet m.i. zeker bij hun vestiging een rol spelen.

De nog aanwezige "zoutflora" langs de IJselmeerkust is dus typisch een relict van de vroegere toestand der open Zuiderzee. Van de nog aanwezige soorten zijn te noemen:

- Blauwe zeedistel (*Eryngium maritimum*); in 1967 nog diverse, zij kleine bloeiende exemplaren.
- Zeepostelein (*Honckenya peploides*); in 1967 talrijk en goed bloeiend.
- Zandhaver (*Elymus arenarius*); in 1967 in het najaar nog talrijke exemplaren.

Vanouds heeft de Zuiderzeekust langs het Gooi zich echter ook gekenmerkt door een tweede flora-element, nl. die van fluviaatiele (stroomdal) planten. Deze komen als regel, als warmteminnende soorten, aan de grote rivieren voor, doch zij "straalden uit" naar de Zuiderzeekusten, waar ze het betrekkelijk lage zoutgehalte van de bodem kennelijk konden verdragen. Ook deze plantengroep bleef tot op heden (1968) met diverse soorten vertegenwoordigd, o.a.:

- Kruisdistel (*Eryngium campestre* L.); in 1968 in forse exemplaren en rijk bloeiend.
- Kattedoorn (*Ononis spinosa* L.); dito

Alle bovengenoemde planten, zowel de "zoutplanten" als de fluviatielen, zijn vermoedelijk nergens eerder in het Gooi te vinden.

Even ten noorden van Naarden kwam vroeger nóg een zeldzame plant voor, nl. Heelbeen (*Holosteum umbellatum*); een vroege bloeier (maart-april) die ik echter bij een in het begin april 1968 ingesteld onderzoek, op de oude plaats niet meer heb aangetroffen. Het is echter niet onmogelijk, dat ook deze nog wel aanwezig is.

Beide groepen van planten, evenals de Heelbeen, hebben behoefte aan een wat "open" standplaats, dus zonder sterk gesloten vegetatiedek. Dat is in het desbetreffende kustgedeelte inderdaad het geval.

Het kustgedeelte maakt daar de indruk van een "afslagkust", want het is aan de landzijde begrensd door een vrij steile wal, waarvan weilanden beginnen. Deze weilanden dragen o.a. de genoemde Kruisdistel die het vee niet eet, in forse exemplaren.

Op het gebied van de orchidaceae is de Zanddijk een terrein van groot belang. Er komt hier een zeer grote populatie voor van het genus *Dactylorchis* en wel van de volgende soorten:

dactylorchis majalis Vermeulen,
dactylorchis praetermissa V,
dactylorchis praetermissa var. *junialis* V,
dactylorchis maculata V
en *dactylorchis incarnata* V.

Deze populatie bereikt in zijn totaliteit een aantal van duizend tot vijfhonderd exemplaren, afhankelijk van de optredende schommelingen door natuurlijke invloeden.

Deze populatie vertoont, mede door de grote concentratie op een klein oppervlak, een grote verscheidenheid aan kruisingen en afwijkingen. Zo zijn er achtereens volgens op 25-6-1966, 24-5-1967, 26-5-1967 exemplaren gevonden van respectievelijk *dactylorchis maculata* V., *Dactylorchis majalis* V. met gespitste bloemaar.

Deze interessante afwijking is voor zover mij bekend (gegevens o.a. Flora Neerlandia dl.5) slechts tweemaal eerder in ons land gevonden. Verder staat er de geheel witte vorm van *dactylorchis incarnata* V., naast de normale vorm. Ook zijn er een paar "reuze exemplaren" waargenomen, tot 1 meter 25 centimeter hoog, waarover de Flora Neerlandia vermeldt, dat onderzoek moet uitwijzen of het hier een subspecies betreft of dat het milieu in vloed uitoefent.

Geïsoleerd

(Uit "De Levende Natuur" 72-1969.)

Tussen Fort Ronduit en Oud-Valkeveen ligt de Zanddijk met zijn bijzonder belangrijke flora. Tengevolge van de vrij geïsoleerde ligging, waardoor het er tot nu toe rustig is gebleven, heeft de vegetatie zich goed kunnen handhaven. Alleen de afgelopen paar jaar zijn er door jagers die met auto's de dijk bereden, nogal wat rijsporen in het zand gemaakt, waarvan de vegetatie veel te lijden heeft.

Nabij Fort Ronduit zal de nieuwe weg de dijk doorbreken. Het is te hopen dat de botanisch zo belangrijke en onvervangbare Zanddijk, als reservaat, behouden zal blijven.

(H. Griffioen)

SUGGESTIES

Voor inrichting en beheer van het reservaat

Mocht de Zanddijk de status van "reservaat" kunnen verwerven, dan zullen zich vragen opwerpen, over de beheersvorm en de inrichting van het natuurgebied.

In de respectievelijke hoofdstukken zijn reeds enkele suggesties naar voren gebracht, welke wij nog gaarne eens releveren.

*

Een beslissing de Zanddijk eventueel tot een reservaat te bestemmen, zou op korte termijn genomen moeten worden. De aanleg van Rijksweg I "om de noord" vordert reeds flink. Verwacht mag worden, dat het volgend jaar een begin zal worden gemaakt met het opspuiten van de eilandjes in het Gooimeer.

Voorts is het begin van de eerste werkzaamheden voor het recreatieplan "Naarderbos" aanstaande. Eventuele voorzieningen ten aanzien van de "Zanddijk" zouden met al deze werkzaamheden kunnen corresponderen.

*

De werktuigen, die thans binnen het bereik liggen zouden b.v. ingezet kunnen worden bij een eenvoudig graafwerk, zoals het aanbrengen van een enkele loodrechte wand voor de oeverwaluwen.

*

Gelijktijdig met het opspuiten van de eilandjes in het Gooimeer, zou gedacht kunnen worden aan het aanbrengen van een beschermende reeks van eilandjes langs de Zanddijk.

Specifiek geschikt te maken voor b.v. sternachtigen (visdiefjes) en voorts pleviertjes. De visdiefjes mogen toch als een bijzonder aardig en attractief element boven de plassen worden beschouwd.

Een diepe goul tussen eilandjes (of b.v. een haf) zou te overwegen zijn, als een kanaal waarin aalscholvers en andere vogels kunnen gaan vissen. Voorts zou uitbreiding van de rietzône hierdoor kunnen worden voorkomen.

*

Belangrijk is dat ook vanuit "zee" op grote afstand bekend wordt gemaakt, dat men een natuurreservaat nadert. Ingang vanaf de zijde Oud-Valkeveen?

*

Om de rust in het gehele gebied te waarborgen, zou het reservaat omvattende de Zanddijk alsmede de Meentlanden, moeten worden vrijgemaakt van de jacht en het eierzoecken.

*

Een observatiehut op een eilandje of op een haf, iets verhoogd, van waaruit men het gehele terrein goed kan overzien, moet als een attractie voor zowel natuurvorsers als dagjes-recreanten worden gezien.

*

Als andere attractieve, ornithologische elementen kunnen worden aangevoerd, het ophangen van nestkasten voor stootvogels (b.v. torenvalken en uilen), zangvogels en voorts het plaatsen van een ooievaarsnest.

*

Voor sommige soorten vogels, die schuw en teruggetrokken in het riet leven (ralachtigen b.v.) is het jaarlijks maaien van de stroken riet, zodat er banen ontstaan, aan te bevelen. Voorts bieden dergelijke platte stroken tussen het riet, een goede mogelijkheid tot rustige observatie van het vogelleven.

*

Het zou een interessant experiment zijn de gezamenlijke regionale organisaties op het gebied van natuurbescherming en natuureducatie, aandeel te geven in het beheer van het reservaat. Zij zouden de excursieiders kunnen leveren, de observatiehut(ten) kunnen onderhouden en jaarlijks een rapport over flora en fauna kunnen samenstellen.

*

Mogelijk zou de Zanddijk op het aankoopbeleid van het Staatsbosbeheer kunnen worden geplaatst.

Overwogen zou kunnen worden het beheer tijdelijk -of later onder supervisie van het Staatsbosbeheer- in handen te stellen van een beheerscommissie geformeerd door genoemde Gooise organisaties.

Welke procedure ook wordt gevolgd..... bij dit alles is haast geboden!

CONCLUSIES

Uit het rapport

De Zanddijk is na de voltooiing van de recreatieplannen in en rond de randmeren, één van de weinige, niet aangetaste terreinen waar de zoutplanten van de vroegere Zuiderzee, nog in redelijke aantallen voorkomen. Een unicum in ons land.

*

De aantallen mensen, die de actieve recreatiecentra vermijden nemen toe. De behoefte naar rustgebieden als de Zanddijk, zal zich in steeds sterkere mate doen gelden.

*

In het Gooi zal een duidelijker keus moeten worden gemaakt tussen natuur en actieve recreatie. Wanneer er voor de natuur wordt gekozen, dan zullen ook die voorzieningen moeten worden getroffen die het gebied vrijwaren van een te grote recreatieve druk.

*

Drie rustgebieden langs Gooi- en Kemmer verdienen aanbeveling: de Zanddijk, Oud-Naarden en de Bempolder.

*

De Zanddijk is van specifieke betekenis voor het natuurwetenschappelijk onderzoek. Essentieel voor een ongestoorde biologische ontwikkelingsperiode is, dat het ruimtelijk milieu intact blijft en er geen schade wordt berokkend. De Zanddijk mag als een onvervangbaar terrein worden aangemerkt.

Een en ander mede in relatie tot het Naardermeer, het omringende Gooimeer en het Gooise land. Gelet op historische overwegingen mag behoud van de Zanddijk als reservaat, een daad van betekenis worden genoemd.

*

De Zanddijk ligt op de trekweg van de vogels. In het najaar strijken hier grote aantallen meer om te rusten.

Uit overwegingen hiervan en het afknabbelen van de oorspronkelijke
Zuiderzeekust, verdient het instellen van rustgebieden langs deze
kust grote aanbeveling.

Inventarisatie: vogels (waarnemingen vanaf 1963).

Zee-duikers:

Roodkeelduiker. Verschillende winterwaarnemingen. 2 dode exx.

Futen:

Fuut, talrijke doortrekker en wintergast.
Roodhalsfuut, vrij zeldzame wintergast.
Kuifduiker, zeer zeldzame doortrekker.
Geoorde Fuut, zeldzame doortrekker.
Dodaars, vrij zeldzame doortrekker.

Aalscholvers:

Aalscholver, zeer algemeen zomergast en doortrekker.

Reigers en Roerdampen:

Blauwe Reiger, zeer algemeen zowel zomer als winter.
Purperreiger, algemene zomergast.
Koe-reiger, dwaalgast; 1 waarneming september 1964.
Woudsnpje, zeldzame doortrekker.
Roerdomp, schaarse wintergast.

Lepelaars en Ibissen:

Lepelaar, zomergast; regelmatig fouragerend bij Oud-Valkeveen.
Zwarte Ibis, dwaalgast; 2 waarnemingen.

Flamingo's:

Flamingo, enkele waarnemingen. (vermoedelijk ontsnapte exx.)

Eenden, Zaagbekken, Ganzen en Zwanen;

Wilde Eend, zeer talrijk. Broedvogel.
Wintertaling, algemene doortrekker en wintergast. Broedvogel.
Zomertaling, vrij algemene doortrekker. Broedvogel.
Krakeend, vrij algemene doortrekker en zomergast.
Smient, vrij talrijke doortrekker en wintergast.
Pijlstaart, vrij algemene doortrekker in voor- en najaar.
Slobeend, algemene doortrekker en zomergast.
Kroon-eend, zeldzame doortrekker en zomergast.
Topporeend, vrij algemene doortrekker en wintergast.
Kuifeend, algemeen gedurende het gehele jaar.
Tafeleend, algemeen gedurende het gehele jaar.
Eendduiker, vrij algemene doortrekker en wintergast.

Eidereend, zeldzame wintergast.
Grote Zaagbek, vrij algemene wintergast.
Middelste Zaagbek, zeldzame wintergast.
Nonnetje, schaarse wintergast.
Bergeend, algemeen in zomer en winter. Broedvogel.
Casarca, zeer zeldzame najaarsgast. Enkele waarnemingen.
Grauwe Gans, vrij algemeen aanwezig gedurende het gehele jaar.
Kolgans, vrij algemene doortrekker en wintergast.
Rietgans, vrij zeldzame doortrekker.
Kleine Rietgans, zeldzame doortrekker en wintergast. (fouragerend op weilanden).

Rotgans, zeer zeldzame doortrekker.
Brandgans, doortrekker in klein aantal.
Knobbelzwam, algemeen in zomer en winter. Broedvogel.
Wilde Zwaan, vrij zeldzaam in de wintermaanden.
Kleine Zwaan, algemene wintergast en doortrekker.

Buizerden en Haviken:

Buizerd, doortrekker en wintergast in klein aantal.
Ruispootbuizerd, zeldzame wintergast.
Havik, zeer zeldzame doortrekker.
Sperwer, vrij zeldzame doortrekker en wintergast.
Wespendief, zeer zeldzame doortrekker. 1 waarneming.

Kiekendieven en Wouwen:

Rode Wouw, zeer zeldzame doortrekker. 1 waarneming.
Zwarte Wouw, vrij zeldzame doortrekker, enkele waarnemingen.
Bruine Kiekendief, zeldzame doortrekker en wintergast.
Blauwe Kiekendief, zeldzame najaars- en wintergast.
Grauwe Kiekendief, zeer zeldzame doortrekker, 2 voorjaarswaarnemingen.

Valken:

Smolleken, zeldzame doortrekker en wintergast.
Boomvalk, schaarse doortrekker en zomergast; broedvogel in directe omgeving.
Torenvalk, vrij algemeen voorkomend. Broedvogel.

Arenden:

Visarend, vrij zeldzame, doch regelmatige doortrekker.

Rallen en Bleshoenders:

Waterral, algemeen voorkomend; in het najaar zelfs talrijk.
Porcelainhoen, regelmatige voor- en najaarsgast.
Waterhoen, vrij algemeen gedurende het gehele jaar. Broedvogel.
Meerkoet, zeer algemeen het gehele jaar door. Broedvogel.

Steltlopers, plevieren en Steenloper.

Scholekster, vrij algemeen; broedvogel.
Kievit, zeer algemeen doortrekker; broedvogel.
Zilverplevier, zeldzame doortrekker.
Goudplevier, vrij zeldzame doortrekker.
Bontbekplevier, algemene doortrekker en zomergast.
Kleine plevier, schaarse doortrekker.
Strandplevier, schaarse doortrekker.
Steenloper, vrij zeldzame doortrekker.
Watersnip, algemene doortrekker. Broedvogel.
Bokje, schaarse doortrekker.
Houtsnip, schaarse doortrekker.
Wulp, aanwezig in klein aantal gedurende het gehele jaar.
Regenwulp, regelmatige doortrekker.
Grutto, zeer algemene doortrekker in voor- en najaar. Broedvogel.
Rosse Grutto, zeer zeldzame doortrekker.
Witgatje, doortrekker in klein aantal.
Bosruiter, vrij zeldzame doortrekker.
Oeverloper, doortrekker in vrij groot aantal.
Tureluur, algemene doortrekker; broedvogel.
Zwarte Ruiter, vrij algemene doortrekker.
Groenpootruiter, vrij algemene doortrekker.
Kanoetstrandloper, zeldzame doortrekker.
Paarse Strandloper, zeer schaarse doortrekker.
Kleine Strandloper, doortrekker in klein aantal.
Bonte Strandloper, algemene doortrekker.
Krombekstrandloper, zeer zeldzame doortrekker.
Drieteenstrandloper, zeldzame doortrekker.
Kemphaan, vrij talrijke doortrekker en zomergast.
Kluut, zeldzame doortrekker.
Grauwe Franjepoot, zeer zeldzame voorjaarsgast; I waarneming.

Jagers, Meeuwen en Sterns.

Middelste Jager, zeer zeldzame najaarsgast; I waarneming van 2 exx.
Grote Mantelmeeuw, vrij algemene gast gedurende de wintermaanden.
Kleine Mantelmeeuw, vrij zeldzame voor- en najaarsgast.
Zilvermeeuw, algemeen gedurende het gehele jaar.
Stormmeeuw, algemeen.
Kokmeeuw, zeer algemeen het hele jaar door.
Dwergmeeuw, zeldzame doortrekker. Enkele waarnemingen.
Drieteenmeeuw, zeldzame wintergast.
Zwarte Stern, zomergast en doortrekker in groot aantal.
Witvleugelstern, dwaalgast. I waarneming.
Reuzenstern, zeer zeldzame doortrekker; I waarneming.
Visdiefje, algemeen doortrekker en zomergast.
Noordse Stern, schaarse doortrekker.
Dwergstern, vrij zeldzame doortrekker en zomergast.
Grote Stern, zeldzame doortrekker.

Witte Kwikstaart, vrij algemene doortrekker; broedvogel.
Gele Kwikstaart, vrij algemene doortrekker.
Grote Gele Kwikstaart, zeer zeldzame doortrekker. I waarneming.

Klauwieren, Pestvogels, Vliegenvangers.

Klapekster, zeldzaam gedurende het winterhalfjaar.
Grauwe Klauwier, zeer zeldzame voorjaarsgast; I waarneming.
Pestvogel, zeer zeldzame invasiegast; I waarneming.
Grauwe Vliegenvanger, algemeen doortrekker; broedvogel op "Oud-Naarden".

Lijsterachtigen.

Grote Lijster, algemeen doortrekker; weinig talrijke broedvogel.
Kransvogel, algemeen in winter en herfst en winter.
Zanglijster, algemene broedvogel.
Koperwiek, algemeen in de zomermaanden.
Beflijster, zeldzame voorjaarsgast.
Merel, algemene broedvogel.

Mezen.

Koolmees, algemeen gedurende het gehele jaar. Broedvogel.
Pimpelmees, algemeen het gehele jaar. Broedvogel.
Zwarte Hees, schaars.
Kuifmees, vrij schaars.
Glanskopmees, vrij schaarse doortrekker.
Matkopmees, algemene doortrekker; broedvogel.
Staartmees, vrij algemeen (broedvogel op Oud-Valkeveen).
Baardmees, sinds 1965 algemeen doortrekker; waarschijnlijk broedvogel.

"Zangers".

Tapuit, algemene doortrekker in voor- en najaar.
Roodborsttapuit, zeldzame gast.
Paapje, algemeen doortrekkend.
Gekraagde Roodstaart, algemene doortrekker; broedvogel.
Zwarte Roodstaart, zeldzame doortrekker.
Nachtegaal, zeer zeldzame doortrekker.
Blauwborst, vrij schaarse doortrekker.
Roodborst, algemeen broedvogel.
Winterkoning, algemene broedvogel en doortrekker in klein aantal.
Goudhaantje, schaarse wintergast.
Vurgoudhaantje, zeldzame doortrekker en wintergast.
Bladkoninkje, dwaalgast. I waarneming.
Boomkruiper, vrij schaarse gast het gehele jaar.
Boomklever, vrij schaars.
Sprinkhaanrietzanger, schaarse doortrekker, zeldzame broedvogel.
Snor, vrij algemene doortrekker; broedvogel.
Grote Karekiet, algemeen doortrekker en broedvogel.

Duiven.

Houtduif, vrij talrijke broedvogel.
Holenduif, vrij algemeen; broedvogel.
Tortelduif, schaarse zomergast, broedvogel in de directe omgeving.
Turkse tortel, vrij algemeen; broedvogel.

Koekoeken en IJsvogels.

Koekoek, algemeen in de zomermaanden; broedvogel.
IJsvogel, zeldzame doortrekker.

Patrijzen en Fazanten.

Patrijs, vrij schaars voorkomend. Broedvogel.
Fazant, algemeen voorkomend. Broedvogel.

Uilen.

Steenuil, zeldzame doortrekker; enkele waarnemingen.
Bosuil, aanwezig gedurende het gehele jaar in enkele paren.
Ransuil, schaars; broedvogel.
Velduil, schaarse wintergast.

Spechten.

Groene Specht, schaars voorkomend gedurende het gehele jaar.
Grote Bonte Specht, algemeen.
Kleine Bonte Specht, zeldzame gast.
Zwarte Specht, zeer zeldzaam.

Leeuweriken.

Kuifleeuwerik, vrij algemeen doortrekker en wintergast.
Veldleeuwerik, algemeen doortrekker, broedvogel.
Boomleeuwerik, schaarse doortrekker.

Gierzwaluwen en Zwaluwen.

Boerenzwaluw, zeer algemeen in de zomermaanden.
Huiszwaluw, algemeen zomergast en doortrekker.
Oeverzwaluw, zomergast en doortrekker in vrij groot aantal.
Gierzwaluw, zeer algemeen gedurende het zomerseizoen.

Piepers en Kwikstaarten.

Graspieper, algemeen doortrekker en broedvogel.
Boompieper, zeldzame najaarsgast.
Oeverpieper, vrij schaarse doortrekker en wintergast.

Kleine Karekiet, zeer algemeen doortrekker en broedvogel.
Bosrietzanger, algemene zomergast en broedvogel.
Rietzanger, algemene zomergast; broedvogel.
Waterrietzanger, zeldzame doortrekker.
Spotvogel, vrij schaarse doortrekker.
Zwartkop, algemene broedvogel.
Tuinfluiter, algemene doortrekker; broedvogel.
Grasmus, algemeen broedvogel.
Braamsluiper, vrij algemeen doortrekker.
Fitis, zeer algemene doortrekker en broedvogel.
Tjiftjaf, zeer algemene doortrekker en broedvogel.
Geelgors, schaars gedurende het winterhalfjaar.
Ortolaan, zeer zeldzame doortrekker; 1 waarneming 2 exx.
Rietgors, algemene broedvogel.
Ijsgors, zeldzame wintergast.
Sneeuwgast, schaarse wintergast.
Groenling, algemeen doortrekker; broedvogel.
Putter, zeldzame doortrekker en wintergast.
Sijs, algemeen doortrekker en wintergast.
Kneu, algemeen doortrekker; broedvogel.
Frater, zeldzame wintergast.
Barnsijs, schaarse doortrekker.
Europese kanarie, vrij schaarse doortrekker, waarschijnlijk broedvogel.
Goudvink, zeer zeldzame doortrekker.
Kruisbek, zeer zeldzame doortrekker.
Vink, algemeen broedvogel en doortrekker.
Keep, vrij algemene doortrekker,
Huismus, zeer algemeen het gehele jaar. Broedvogel.
Ringmus, vrij algemeen het gehele jaar. Broedvogel.
Spreeuw, zeer algemeen het gehele jaar. Broedvogel.
Zwarte kraai, zeer algemeen het hele jaar. Broedvogel.
Rook, algemeen.
Bonte kraai, algemeen in de wintermaanden.
Kauw, zeer algemeen gedurende het gehele jaar. Broedvogel.
Ekster, algemeen het gehele jaar. Broedvogel.
Notenkraker, zeer zeldzame invasiegast. div. waarnemingen uit 1968.
Vlaanse Gaci, algemeen gedurende het gehele jaar. Broedvogel.

(diverse broedvogels houden verband met het aangrenzende landgoed
landgoed Oud-Valkeveen.)

Insecten.

Bombus lapidarius (Steenhommel)
Ayla glechoma (gal op Hondsdraf)
Lipara lucens (gal op riet)
Aglais urticae (Kleine Vos)
Pieris brassicae (Groot koolwitje)
Eristalis arbustorum (zweefvlieg)
Bombus terrestris (Aardhommel)
Rhachonycha fulva (Kleine rode weekschildkever)
Tyria jacobaea (zebrarups op Jacobskruiskruid)
Lacon murinus (Kniptor)
Tettigonia viridissima (Sabelsprinkhaan)
Scopeuma stercorarium (drekvlieg)
Tendipes plumosus (IJselseervlieg)
Tipula spec. (Langpootmug)
Pegomyia spec. (Mineerder - vlieg in zuringblad)
Arctia caja (rups van Beervlinder)
Pieris napi (klein geaderd witje)
Lycaena phlaeas (Vuurvlinder)
Bibio hortulanus var. *marci* ("Zwarte vlieg")
Tropidia scita (Zweefvlieg)
Nymphalis io (Dagpauwvogel)
Chrysopa carnea (Gaasvlieg)
Meckelia urticae (Prachtvlieg)
Zelima nemorum ww. (Zweefvlieg)
Aphanta caerulea (Lisvaardvloer)
Cassida viridis (Schilpaddor)
Meligethes aeneus (Koolzaadglanskever)
Ceuthorrhynchus pleurostigma (Koolzaadsnuittor)
Melanostoma mellinum ww. (Zweefvlieg)
Chrysonela fastuosa (Goudhaantje)
Mythymna straminea (Rietuil)
Empis opaca (Roefvlieg)
Eulalia trigrina mm. (Wapenvlieg)
Eristalis intricarius mm + ww. (Hommelzweefvlieg)
Rivellia syngenesiae (Prachtvlieg)
Autographa gamma (Pistooltje)
Vanessa atalanta (Atalanta)
Eristalis horticola (Zweefvlieg)
Lesiopticus pyrastris (Zweefvlieg)
Sphaerophoria menthastri (Zweefvlieg)
Syrphus ribesii (Zweefvlieg)
Tubifera pendula (Zweefvlieg)
Tubifera flavicornis (Wapenvlieg)
Sargus iridatus (Wapenvlieg)
Chloromyia formosa (Wapenvlieg)

Slakken. (Opgave Ir. J. de Ruyter - Hilversum)

Bithynia tentaculata
Lymnaea palustris
Lymnaea auricularia
Lymnaea stagnalis
Planorbis planorbis
Planorbis vortex
Planorbis corneus
Cepaea hortensis
Cepaea nemoralis
Pseudanodonta complanata

Fungi.

Marasmius oreades
Lepiota procera
Lepiota excoriata
Anellaria seniovata
Daedaleopsis confragosa
Peziza badia
Clitopilopsis popinalis
Melanoleuca cf. humilis
Tubaria furfuracea
Rhodophyllus spec.
Lactarius lilacinus
Lactarius cupularis
Tephroclybe palustris
Galerina tibiicystis

Bryophyten.

Calliergonella cuspidata
Mnium affine
Polytrichum piliferum
Polytrichum juniperinum
Dicranum scoparium
Hypnum cupressiforme
Hypnum cupressif. var. lacunosum
Pseudoscleropodium purum
Pellia epiphylla
Eurhynchium speciosum
Lophocolea bidentata
Brachythecium rutabulum
Tortula muralis
Ceratodon purpureus
Funaria hygrometrica
Lophocolea heterophylla
Brachythecium salebrosum
Grimmia pulvinata
Orthotrichum anomalum

Calliergon cordifolium
Barbula convoluta
Rhytidiadelphus squarrosus
Bryum capillare
Amblystegium juratzkanum
Mnium punctatum
Leptodictyum riparium
Amblystegium varium

Amphibieën en Reptielen.

Groene kikker (*Rana esculenta*)
Bruine kikker (*Rana temporaria*)
Gewone Pad (*Bufo B.*)
Rugstreeppad (*Bufo calamita*)
Ringslang (*Natrix natrix*)
Kleine water salamander (*Triturus vulgaris*)
Levend barende hagedis (*Lacerta viviparis*)